การเปลี่ยนแปลงของภูมิรัฐศาสตร์ในย่านเมืองเก่าสงขลา

GEOPOLITICAL CHANGES IN SONGKHLA OLD TOWN

[1]พระครูโฆสิตวัฒนานุกูล, [2]กันตภณ หนูทองแก้ว และ [3]สุปรีชา ชำนาญพุฒิพร

[1]Phrakrukosiwattananukul, [2]Kantaphon Nuthongkaew

and [3]Supreecha Chamnanphuttiphon

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahakut Buddhist University, Thailand

[2]Kantaphon_27@hotmail.com

Received: August 28, 2024; **Revised**: November 8, 2024; **Accepted**: December 25,2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษารูปแบบภูมิรัฐศาสตร์ย่านเมืองเก่าสงขลา 2) เพื่อวิเคราะห์ภูมิรัฐศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงย่านเมืองเก่าสงขลา โดยวิธีการศึกษาค้นคว้าจากตำรา งานวิจัย วารสาร เว็บไซต์ และบทความวิชาการในรูปแบบต่าง ๆ แล้วนำมาวิเคราะห์ ผลการศึกษา 1) ย่านเมืองเก่าเป็นเมืองที่มีประวัติยาวนานกว่า 200 ปี ทำให้มีเอกลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรมที่หลากหลาย โดยเกิดจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวต่างชาติ ในอดีตมีการเรียกชื่อเมือว่า “ซิงกอร่า (Singora)” และชาวไทยมาเรียกตามเสียงจึงเพี้ยนมาเป็น “สงขลา” เป็นเมืองศูนย์กลางที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทางเรือที่มีความเจริญรุ่งเรือง 2) ย่านเมืองเก่าสงขลาสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค ได้แก่ **ยุคซิงกอร่า** เริ่มสมัยกรุงศรีอยุธยา อยู่ภายใต้กรุงศรีอยุธยา แต่มีอิสระในการค้าขายอย่างเสรีกับต่างชาติ มีกษัตริย์ดาโต๊ะ โมกุล พ่อค้าชาวชวา ประเทศอินโดนีเซีย เป็นกษัตริย์พระองค์แรก **ยุคแหลมสน** ย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่แหลมสน มีชาวจีนชื่อ เหยี่ยง แซ่เฮา ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองสงขลาได้ (ต้นสกุล ณ สงขลา ปกครองสงขลาถึง 8 รุ่น) พัฒนาจนเป็นลักษณะของเมืองท่าค้าขายทางทะเลกับประเทศจีน **ยุคบ่อยาง** เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการ

---

[1] นักศึกษา, หลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[2] รองศาสตราจารย์ ดร. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[3] อาจารย์ ดร. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ให้สงขลาเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลนครศรีธรรมราช มีผู้ว่าราชการเป็นผู้ดูแล ต่อมา พ.ศ. 2475 ได้ยกระดับเมืองสงขลาขึ้นมาเป็น “จังหวัดสงขลา” การเปลี่ยนแปลงของย่านเมืองเก่าสงขลาเกิดจาก 1) ผู้คนย้ายออกนอกถิ่นฐาน 2) การเปลี่ยนแปลงเส้นทางการส่งสินค้าจากเมืองสงขลาเป็นอำเภอหาดใหญ่ 3) การเปลี่ยนแปลงจากการค้าขายเป็นการประมง และ 4) ความเชื่อของชาวจีน

คำสำคัญ: ภูมิรัฐศาสตร์, ย่านเมืองเก่าสงขลา, ประวัติศาสตร์

Abstract

This academic article has the objectives: 1) To study the geopolitical pattern of Songkhla Old Town. 2) To analyze the geopolitics and changes in Songkhla Old Town by studying and researching from textbooks, research papers, journals, websites and academic articles in various formats and then analyzing the results. 1) The Old Town is a city with a history of more than 200 years, resulting in a diverse architectural identity. It came from the cultural exchange with foreigners. In the past, the city was called "Singora" and Thais called it according to the pronunciation, which was distorted to "Songkhla". It is a center of prosperous shipboard trade. 2) Songkhla Old Town can be divided into 3 eras: The Singora Era, which began during the Ayutthaya period, was under Ayutthaya but had free trade with foreign countries. There was King Dato' Mughal, a Javanese merchant, and Indonesia. He was the first king in the Laem Son era. He moved into the Laem Son area. A Chinese man named Yeang Hao became the governor of Songkhla (the ancestor of the Na Songkhla family ruled Songkhla for 8 generations). It developed into a sea trading port with China. The Bo Yang era was a period when the administration was changed to a provincial administration, making Songkhla a part of Nakhon Si Thammarat Province with a governor as overseer. Later, in 1932, Songkhla was elevated to "Songkhla Province". The changes in the old town of Songkhla were caused by 1) people moving out of their hometowns, 2) changes in the shipping routes from Songkhla City to Hat Yai District, 3) changes from trading to fishing, and 4) beliefs of the Chinese.

Keywords : Geopolitics, Songkhla Old Town, History

บทนำ

ย่านเมืองเก่าสงขลา มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่า 200 ปี มีเอกลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรมที่หลากหลาย โดยเกิดจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นอาคารสถาปัตยกรรมจีน สถาปัตยกรรมชิโนยูโรเปียน สถาปัตยกรรมผสม และสถาปัตยกรรมร่วมสมัย สถาปัตยกรรมเหล่านี้ต่างก็มีความงดงามที่แตกต่างกันออกไป ทำให้ย่านเมืองเก่าสงขลาแห่งนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ได้เป็นอย่างดี โดยมีการเล่าเรื่องราวจิตรกรรมผ่านฝาผนังของอาคารและบ้านเรือน เพื่อสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น และเพื่อเป็นสถานที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม จังหวัดสงขลา

ภูมิรัฐศาสตร์เป็นวิชาหมวดสังคมศาสตร์สาขาหนึ่ง มีลักษณะคล้ายวิชาภูมิศาสตร์การเมือง แต่เน้นหนักไปทางการเมือง (ราชบัณฑิตยสถาน : 2554) การที่ศึกษารูปแบบภูมิรัฐศาสตร์ในย่านเมืองเก่า จังหวัดสงขลานั้นเป็นเรื่องที่ควรศึกษาอย่างยิ่งถึงการปกครอง ดินแดน อาณาเขต การค้าขายในอดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เหตุใดจึงทำให้ย่านเมืองเก่าสงขลาที่เคยเจริญรุ่งเรือง จนได้ชื่อว่าศูนย์กลางเศรษฐกิจในอดีตนั้นเป็นแค่เมือง ๆ หนึ่งของจังหวัดสงขลาที่เรารู้จักในปัจจุบัน

ความหมายของภูมิรัฐศาสตร์

ภูมิรัฐศาสตร์ หรือ คำว่า Geopolitics ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ในมิติของการเมือง โดยภูมิรัฐศาสตร์นั้นเป็นศาสตร์ที่นักการทหารและนักยุทธศาสตร์มีความจำเป็นต้องศึกษา เพราะจากอดีตที่ผ่านตั้งแต่มนุษยชาติได้เริ่มมีอารยธรรมและก่อสงครามสู้รบกันภูมิรัฐศาสตร์ ได้ถูกผนวกไว้ในแนวความคิดของการสู้รบด้วยเสมอ เพียงแต่การรวบรวมขึ้นเป็นศาสตร์เฉพาะนั้น แม้ว่าต้นกำเนิดของภูมิรัฐศาสตร์จะค่อนข้างเป็นที่ถกเถียง แต่ก็สามารถระบุได้ว่า เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 หรือต้นศตวรรษที่ 20 แต่มีความสำคัญในช่วงทศวรรษที่ 30 ของศตวรรษที่ผ่านมาในลัทธิของนาซี ดังนั้นภูมิรัฐศาสตร์จึงไม่มีความขัดแย้งในตอนแรก คาร์ล เฮาโชเฟอร์ ทหาร นักภูมิศาสตร์ และนักการเมืองชาวเยอรมัน ซึ่งรับผิดชอบการพัฒนาระเบียบวินัยนี้ได้นำมาใช้เพื่อวางกลยุทธ์ที่จะปฏิบัติตามโดยฮิตเลอร์และกองทัพนาซีในระหว่างการพัฒนาของสงครามโลกครั้งที่สอง (ไนอาร่าเควส : 2566)

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายและขอบเขตของภูมิรัฐศาสตร์ไว้ว่า Geopolitics หรือ ภูมิรัฐศาสตร์ ถูกจำกัดคำนิยามโดย Overland ว่า “รัฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกันระหว่างอำนาจทางการเมือง ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และดินแดนเชิง

ภูมิศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นเขตแดนประเทศ เส้นแบ่งเขตทางน่านน้ำ ที่อาจตึงเครียดทางการเมืองระหว่างประเทศในยุคปัจจุบัน (ศศิน พริ้งพงษ์ : 2565)

อีกนัยหนึ่ง คำว่าภูมิรัฐศาสตร์ หรือ Geopolitics ถูกตั้งขึ้นโดยนักรัฐศาสตร์ชาวสวีเดนชื่อรูดอล์ฟ คเจลเลน (Rudolf Kjellen) ว่าเป็นคำย่อมาจากคำว่า Geographical Politics เมื่อปี พ.ศ. 2443 ในขณะที่วิชาภูมิรัฐศาสตร์ศึกษาถึงเรื่องภูมิศาสตร์ในปรากฏการณ์ทางการเมือง เน้นศึกษาเอารัฐศาสตร์เป็นหลัก โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ภูมิรัฐศาสตร์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมซึ่งเน้นในข้อเท็จจริงทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพและภูมิศาสตร์เศรษฐกิจในการเอื้อหรือจำกัดต่อจุดมุ่งหมายทางการเมือง 2) ภูมิรัฐศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องระวางที่เน้นถึงแนวคิดความทฤษฎีในรูปของอุดมคติหรือสิ่งที่ควรจะเป็น เพื่อที่พยายามพัฒนาให้เป็นไปได้ในอนาคต 3) ทฤษฎีทางด้านภูมิรัฐศาสตร์ที่เน้นถึงแนวความคิดทฤษฎีในรูปของอุดมคติ สิ่งที่ควรจะเป็น เพื่อที่จะพยายามพัฒนาให้เป็นไปได้ในอนาคต (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ : 2527)

ความเป็นมาของย่านเมืองเก่าสงขลา

เมืองสงขลา ได้ปรากฏชื่อในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.1893 ว่าเป็นเมืองประเทศราชในจำนวน 16 หัวเมือง (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสงขลา : 2564) เมืองสงขลานั้นเป็นชุมชนประมงบนคาบสมุทรสทิงพระ ต่อมาพ่อค้าชาว ตะวันตกใช้เป็นท่าเรือขนส่งสินค้า ชุมชนจึงขยายตัวเป็นเมืองท่า สำคัญที่ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์ว่า "Singora" (ซิงกอรา) โดยชื่อนี้สามารถสันนิษฐานได้หลายแบบ โดยข้อสันนิษฐานที่เด่น ชัดที่สุดคือ เมืองสงขลาในสมัยก่อนมีชื่อว่า "สิงขร" (เทศบาลนครสงขลา : 2563)

ในบางประวัติกล่าวว่าเมืองสงขลา ปรากฏครั้งแรกในบันทึกของพ่อค้าและนักเดินเรือชาวอาหรับ - เปอร์เซีย ระหว่างปี 1993 – 2093 ในชื่อของเมืองซิงกูร์ หรือซิงกอร่า แต่ในหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามของนายกิโลลาส แซร์แวส เรียกชื่อเมืองสงขลาว่า “เมืองสิงขร” ซึ่งสาเหตุการเรียกชื่อทั้งสองคำสามารถอธิบายได้ว่า “ซิงกอร่า (Singora) ของชาวฝรั่งมาจากพ่อค้าชาวเปอร์เซีย อินเดีย แล่นเรือมาค้าขาย ได้เห็นเกาะหนู เกาะแมว เมื่อมองไกล ๆ จะเห็นเป็นรูปสิงห์สองตัวหมอบเฝ้าปากทางเข้าเมืองสงขลา ชาวอินเดียจึงเรียก “สิงหลา” เมื่อฝรั่งเรียก “ซิงกอร่า” ส่วนพ่อค้าชาวอินเดียเมื่อเดินทางมาค้าขายกับชาวเมืองที่ตั้งอยู่เชิงเขาแดง จึงได้เรียกชาวเมืองว่า “สิงขรนครา” ดังนั้นคำว่า สิงหลาหรือสิงขร ที่ชาวต่างชาติเรียกเมื่อชาวไทยมาเรียกตามเสียงจึงเพี้ยนมาเป็น “สงขลา” นั่นเอง (วีรวรรณ สาคร : 2566)

ภูมิรัฐศาสตร์ของย่านเมืองเก่าสงขลา ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

เมืองสงขลาเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งในคาบสมุทรสทิงพระมาตั้งแต่โบราณ ทั้งยังเป็นเมืองที่มีมรดกภูมิทัศน์วัฒนธรรมของบรรพบุรุษตกทอดมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค

ยุคซิงกอร่า (ที่ตั้งบริเวณริมเขาแดง) เป็นยุคแรกของการตั้งรกรากของชาวสงขลา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีกษัตริย์ดาโต๊ะ โมกุล พ่อค้าชาวชวา ประเทศอินโดนีเซีย เป็นกษัตริย์พระองค์แรก ขณะนั้นเมืองสงขลาเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าขายทางทะเล ในบันทึกของพ่อค้าชาวจีนและชาวต่างชาติ ระบุว่าดินแดนแห่งนี้เป็นเมืองท่าแห่งการแลกเปลี่ยนสินค้าทางทะเลที่เจริญรุ่งเรืองมาก สงขลาในยุคนี้ยังได้รับอิทธิพลจากฮอลลันดาจากการเชื่อมต่อทางการค้ากับชาวดัชท์ นอกจากนี้การที่เมืองสงขลาถูกปกครองด้วยกษัตริย์เชื้อสายเปอร์เซีย รูปแบบสถาปัตยกรรมจึงได้รับอิทธิพลจากอิสลามอยู่ไม่น้อย ในช่วงนี้เมืองสงขลาได้ขึ้นอยู่ภายใต้กรุงศรีอยุธยาแต่มีอิสระสามารถค้าขายเสรีกับต่างชาติได้ ทำให้เมืองมีความมั่งคั่งและมีอิทธิพลเป็นอย่างมาก ขณะนั้นอยุธยาเกิดความไม่สงบภายในบ้านเมือง เมืองสงขลาจึงได้ตั้งตัวเป็นเอกราชได้ แต่ในยุคของพระเจ้าปราสาททองก็ได้พยายามส่งทหารมาปราบหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งในสมัยพระนเรศวรมหาราชได้รับการสนับสนุนจากฝรั่งเศส จึงทำให้ยึดได้สำเร็จ กองทัพอยุธยาได้ทำลายบ้านเมืองและป้อมปราการจนหมด ทำให้ชาวเมืองส่วนหนึ่งที่ไม่ได้ถูกกวาดต้อนอพยพไปอยู่ทางทิศใต้นำไปสู่สงขลาช่วงที่ 2

ยุคแหลมสน (ที่ตั้งบริเวณแหลมสนพื้นที่เชิงเขาริมทะเล) ในปี พ.ศ. 2223 หลังจากเหตุการณ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชยกทัพหลวงปราบจนราบคาบ หลังเมืองซิงกอร่าแตก ผู้คนได้ย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่แหลมสน โดยผู้ปกครองเป็นคนไทยพื้นถิ่น ได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้าตากสินมหาราชให้เป็นพระสงขลา ปกครองเมืองสงขลาอยู่ระยะหนึ่ง มีบันทึกเพิ่มเติมว่า ช่วงเวลานี้ชาวจีนได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและเริ่มมีบทบาทแทนที่ชาวมุสลิม โดยเฉพาะด้านการค้า ซึ่งทำให้ต่อมาส่งผลให้มีบทบาททางด้านการเมือง โดยสมัยกรุงธนบุรีมีชาวจีนชื่อ เหยี่ยง แซ่เฮา ได้ขยับบทบาททางการค้าจนสามารถขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองสงขลาได้ ได้รับเป็นต้นสกุล ณ สงขลา ในภายหลังสายสกุลนี้ปกครองสงขลามาถึง 8 รุ่น ได้แก่ พระยาสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยี่ยง แซ่เฮา), พระชาอินทคีรีศรีสมุทรสงครามรามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ (บุญหุ้ย), พระยาวิเศษภักดี (เถี้ยนจ๋ง), พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง ณ สงขลา), พระยาวิเชียรคีรี (บุญสัง ณ สงขลา), พระยาวิเชียรคีรี (เม่น ณ สงขลา), พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม ณ สงขลา) และ พระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) (สำนักงานพานิชย์จังหวัดสงขลา : 2564) ช่วงเวลานี้เมืองได้พัฒนาจนเป็นลักษณะของเมืองท่าค้าขายทางทะเลกับประเทศจีน ชาวจีนได้อพยพตั้งฐานและทำการค้าจำนวนมาก การค้าขาย

รุ่งเรืองจนเมืองขยายตัวมากขึ้น ผู้คนอยู่หนาแน่น พื้นที่เมืองเริ่มไม่เพียงพอไม่สามารถขยายเมืองเพิ่มได้ ประกอบกับประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำจืดเพื่อการอุปโภค ทำให้ต้องย้ายเมืองอีกครั้ง

ยุคบ่อยาง (ที่ตั้งบริเวณตำบลบ่อยาง) เป็นสมัยของรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2379 ได้มีคำสั่งให้พระยาวิเชียรคีรีผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตั้งเมืองสงขลาในฝั่งบ่อยาง ต่อมา พ.ศ. 2385 มีการสร้างกำแพงเมือง ประตูและสมโภชน์หลักเมืองในบริเวณนี้ และเรียกว่า “เมืองสงขลาฝั่งบ่อยาง” (ปัจจุบันคือถนนเก้าห้องและถนนนครใน) มีการปกครองเป็นแบบเจ้าเมืองภายใต้สายสกุลของ ณ สงขลา ยุคนี้เป็นยุคที่เมืองสงขลาได้รับอิทธิพลจากการค้าขายทางเรือของชาวจีน จึงทำให้สถาปัตยกรรมของสงขลาส่วนใหญ่ก่อสร้างอาคารในรูปแบบจีน จากความรุ่งเรืองทำให้เมืองสงขลาบ่อยางมีการก่อสร้างอาคารห้องแถวเพื่อการค้าขายจำนวนมาก มีโรงสีข้าว โรงแรม ศาลเจ้า โรงละคร สถานศึกษากระจายอยู่ทั่วไป โดยมีรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารมีความคล้ายคลึงกับจีน มาเลย์ สิงคโปร์ จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล มีการตั้งให้สงขลาเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลนครศรีธรรมราช และทำการลดบทบาทเจ้าเมืองให้เป็นผู้ว่าราชการแทน และเมื่อ พ.ศ. 2475 ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองทำให้ยกระดับเมืองสงขลาขึ้นมาเป็น “จังหวัดสงขลา” (รังสี รัตนปราการ, จเร สุวรรณชาต และสืบสกุล ศรีสุข : 2560) (วีรวรรณ สาคร : 2566)

ในปัจจุบัน ย่านเมืองเก่าสงขลา ตั้งอยู่ที่ ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา มีถนนสายสำคัญสามสาย คือ ถนนนครนอก ถนนนครใน และถนนนางงาม (จังหวัดสงขลา : 2567) มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในแง่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยเฉพาะการอาศัยอยู่ร่วมกันของ 3 ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ จีน และมุสลิม ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของสถาปัตยกรรมโบราณ ทั้งอาคารแบบเรือนแถวทรงไทย เรือนแถวแบบจีน เรือนแถวแบบชิโน – โปรตุกีส (สุพิชฌาย์ รัตนะ : 2557) พื้นที่ชุมชนย่านเมืองเก่าสงขลา มีเนื้อที่ประมาณ 141,626.40 ตารางเมตร พื้นที่มีลักษณะเป็นแหลมอยู่ระหว่างทะเลสาบสงขลากับฝั่งทะเลอ่าวไทย มีลักษณะส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดกับถนนสงขลาบุรี ทิศใต้ ติดกับถนนพัทลุง ทิศตะวันออก ติดกับถนนไทรบุรี และทิศตะวันตก ติดกับทะเลสาบสงขลา มีจำนวนประชากร 2,532 คน แบ่งเป็นเพศชาย 1,162 คน เพศหญิง 1,370 คน มีจำนวนครัวเรือน 1,280 ครัวเรือน มีอาชีพส่วนใหญ่คือการทำประมง (วีรวรรณ สาคร : 2566) แบ่งการปกครองออกเป็น 16 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองสงขลา (ศูนย์กลางคู่จังหวัด) อำเภอหาดใหญ่ (ตั้งในปี พ.ศ. 2460 เดิมชื่อ อำเภอเหนือ) อำเภอสทิงพระ (ตั้งในปี พ.ศ. 2504 เดิมเป็นกิ่งอำเภอจะทิ้งพระ) อำเภอระโนด (ตั้งในปี พ.ศ. 2467 เดิมเป็นกิ่งอำเภอระโนด) อำเภอจะนะ (ตั้งในปี พ.ศ. 2457 เดิมชื่อ อำเภอบ้านนา) อำเภอนาทวี (ตั้งในปี พ.ศ. 2500 เดิมเป็นกิ่งอำเภอนาทวี) อำเภอสะบ้าย้อย (ตั้งในปี พ.ศ. 2499 เดิมชื่อกิ่งอำเภอบาโหย, กิ่ง

อำเภอสะบ้าย้อย ตามลำดับ) อำเภอเทพา (ตั้งในปี พ.ศ. 2475 ย้ายจากที่ตั้งบ้านพระพุทธ) อำเภอรัตภูมิ (ตั้งในปี พ.ศ. 2504 เดิมอยู่เขตอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เปลี่ยนชื่อเป็นกำแพงเพ็ชรและรัตภูมิตามลำดับ) และอำเภอสะเดา (ตั้งในปี พ.ศ. 2460 แยกจากอำเภอนาเหนือหรือหาดใหญ่ในปัจจุบัน) (ต้อม รัตภูมิ : 2560)

การเปลี่ยนแปลงในย่านเมืองเก่าสงขลา

ย่านเมืองเก่าสงขลาเกิดความซบเซาลงเนื่องจาก

1. การย้ายถิ่นฐานของผู้คน เนื่องจากคนจีนในสงขลาเริ่มมีฐานะร่ำรวยขึ้น จึงมีค่านิยมในการส่งลูกหลานให้เรียนสูง ๆ โดยมักจะส่งไปที่ปีนัง หรือกรุงเทพฯ เพราะมีสถานศึกษาจำนวนมาก เมื่อลูกหลานเหล่านั้นจบการศึกษา จึงมักทำงานต่อในต่างประเทศ หรือกรุงเทพฯ โดยไม่กลับมายังถิ่นฐานเดิม

2. การเปลี่ยนแปลงเส้นทางการส่งสินค้า เนื่องจากการพัฒนาเส้นทางการคมนาคม และชุมทางรถไฟในอำเภอหาดใหญ่ ประกอบการยกเลิกการขนส่งทางรถไฟในเขตเมืองสงขลาเมื่อ พ.ศ. 2521 ทำให้ศูนย์กลางเศรษฐกิจถูกย้ายไปอยู่ที่อำเภอหาดใหญ่แทนเมืองสงขลา เมืองสงขลาจึงถูกลดบทบาททางเศรษฐกิจที่เจริญกว่า

3. การเปลี่ยนแปลงอาชีพ/ธุรกิจ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเส้นทางขนส่งไปที่อำเภอหาดใหญ่ จึงมีการเปลี่ยนจากย่านธุรกิจเป็นย่านประมง ที่มีเรือจอดกว่า 500 ลำ มีการขนส่งด้วยรถบรรทุกขนาดใหญ่ ขนส่งสินค้าเข้าออกทุกวัน ตลอดจนเป็นแหล่งพำนักของประชากรแฝง จนเริ่มมีการทำธุรกิจให้ความบันเทิง เช่น ร้านคาราโอเกะ และการขายบริการ จนนำมาสู่ปัญหาของเมืองในด้านขยะ อาชญากรรม และโรคติดต่อ

4. ความเชื่อ เนื่องจากการย้ายออกของประชากร ประกอบกับความเชื่อของเชื้อสายจีนที่ร่ำรวยนั้นจะไม่ขายที่ดินหรือที่อยู่อาศัยให้กับผู้อื่น เพราะจะถือว่าลบหลู่บรรพบุรุษ ทำให้บ้านเก่าหลายหลังแปรสภาพเป็นบ้านเช่า ที่เก็บของ หรือปิดไว้ ในส่วนบางหลังนั้นปล่อยเช่าจนเกิดความเสื่อมโทรมแล้วไม่สามารถซ่อมได้เนื่องจากขาดเงิน ส่วนหากเจ้าของนั้นต้องการสร้างใหม่กฎหมายก็ไม่เอื้ออำนวยให้สร้างห้องแถวในที่ดินเดิม

หลังการซบเซาของเมืองเก่าสงขลาในช่วงนับตั้งแต่ พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา ได้มีการพยายามอนุรักษ์พัฒนาพื้นที่ให้กลับมาอีกครั้งด้วยการร่วมแรงร่วมใจของคนในพื้นที่ร่วมกับภาครัฐและเอกชน โดยมีการพยายามร่วมกับคนในชุมชนฟื้นฟูและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (รังสี รัตนปราการ, จเร สุวรรณชาต และสืบสกุล ศรีสุข : 2560) (วีรวรรณ สาคร : 2566)

สรุป

ย่านเมืองเก่าสงขลา เป็นเมืองที่มีประวัติยาวนานกว่า 200 ปี สามารถแบ่งออกได้ 3 ยุค ได้แก่ ยุคซิงกอร่า เป็นยุคแรกของการตั้งรกรากของชาวสงขลา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา อยู่ภายใต้กรุงศรีอยุธยา แต่มีอิสระในการค้าขายอย่างเสรีกับต่างชาติ มีกษัตริย์ดาโต๊ะ โมกุล พ่อค้าชาวชวา ประเทศอินโดนีเซีย เป็นกษัตริย์พระองค์แรก ดินแดนแห่งนี้เป็นเมืองท่าแห่งการแลกเปลี่ยนสินค้าทางทะเลที่เจริญรุ่งเรืองมาก ได้รับอิทธิพลจากฮอลลันดาจากการเชื่อมต่อทางการค้ากับชาวดัชท์ แต่เมื่ออยุธยาเกิดความไม่สงบภายในบ้านเมือง เมืองสงขลาจึงได้ตั้งตัวเป็นเอกราชได้ จนกระทั่งในสมัยพระนเรศวรมหาราชได้รับการสนับสนุนจากฝรั่งเศส จึงทำให้ยึดได้สำเร็จ กองทัพอยุธยาได้ทำลายบ้านเมืองและป้อมปราการจนหมด ทำให้ชาวเมืองส่วนหนึ่งที่ไม่ได้ถูกกวาดต้อนอพยพไปอยู่ทางทิศใต้ ยุคแหลมสน หลังเมืองซิงกอร่าแตก ผู้คนได้ย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่แหลมสน ชาวจีนได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและมีบทบาทแทนที่ชาวมุสลิม ชาวจีนชื่อ เหยี่ยง แซ่เฮา ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองสงขลาได้ (ต้นสกุล ณ สงขลา ปกครองสงขลาถึง 8 รุ่น) พัฒนาจนเป็นลักษณะของเมืองท่าค้าขายทางทะเลกับประเทศจีน ชาวจีนได้อพยพตั้งฐานและทำการค้าจำนวนมาก การค้าขายรุ่งเรืองจนเมืองขยายตัวมากขึ้น ผู้คนอยู่หนาแน่น พื้นที่เมืองเริ่มไม่เพียงพอไม่สามารถขยายเมืองเพิ่มได้ ประกอบกับประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำจืดเพื่อการอุปโภค ทำให้ต้องย้ายเมืองอีกครั้ง ยุคบ่อยาง รัชกาลที่ 3 ได้มีคำสั่งให้พระยาวิเชียรคีรีผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตั้งเมืองสงขลาในฝั่งบ่อยาง ต่อมา พ.ศ. 2385 มีการสร้างกำแพงเมือง ประตูและสมโภชน์หลักเมืองในบริเวณนี้ และเรียกว่า “เมืองสงขลาฝั่งบ่อยาง” (ปัจจุบันคือถนนเก้าห้องและถนนนครใน) เป็นยุคที่เมืองสงขลาได้รับอิทธิพลจากการค้าขายทางเรือของชาวจีน จึงทำให้สถาปัตยกรรมของสงขลาส่วนใหญ่ก่อสร้างอาคารในรูปแบบจีน จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล (สงขลาเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลนครศรีธรรมราช ลดบทบาทเจ้าเมืองเป็นผู้ว่าราชการ) และเมื่อ พ.ศ. 2475 ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองทำให้ยกระดับเมืองสงขลาขึ้นมาเป็น “จังหวัดสงขลา”

ปัจจัยที่ทำให้ย่านเมืองเก่าสงขลานั้นซบเซาลงเกิดจาก การย้ายถิ่นฐานของผู้คน ที่มีการส่งลูกหลานไปเรียนที่อื่น ทำให้เมื่อจบการศึกษาจึงทำงานในพื้นที่อื่นไม่กลับมาถิ่นฐานเดิม การเปลี่ยนแปลงเส้นทางการส่งสินค้า การพัฒนาเส้นทางการคมนาคม และชุมทางรถไฟในอำเภอหาดใหญ่ ประกอบการยกเลิกการขนส่งทางรถไฟในเขตเมืองสงขลาเมื่อ พ.ศ. 2521 ทำให้ศูนย์กลางเศรษฐกิจถูกย้ายไปอยู่ที่อำเภอหาดใหญ่แทนเมืองสงขลา เมืองสงขลาจึงถูกลดบทบาททางเศรษฐกิจที่เจริญกว่า การเปลี่ยนแปลงอาชีพ/ธุรกิจ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางขนส่งไปที่อำเภอหาดใหญ่ จึงมีการเปลี่ยนจากย่านธุรกิจเป็นย่านประมง ต้องมีการขนส่งด้วยรถบรรทุกขนาด

ใหญ่ ขนส่งสินค้าเข้าออกทุกวัน ตลอดจนเป็นแหล่งพำนักของประชากรแฝง จนเริ่มมีการทำธุรกิจให้ความบันเทิง เช่น ร้านคาราโอเกะ และการขายบริการ จนนำมาสู่ปัญหาของเมืองในด้านขยะอาชญากรรม และโรคติดต่อ และความเชื่อ เชื้อสายจีนที่ร่ำรวยนั้นมีความเชื่อที่จะไม่ขายที่ดินหรือที่อยู่อาศัยให้กับผู้อื่น เพราะจะถือว่าลบหลู่บรรพบุรุษ ทำให้บ้านเก่าหลายหลังแปรสภาพเป็นบ้านเช่า ที่เก็บของ หรือปิดไว้ บางส่วนก็ปล่อยร้าง ปล่อยให้ผุพังไปตามกาลเวลา ทำให้เมืองเกิดความเสื่อมโทรม

ปัจจุบัน ย่านเมืองเก่าสงขลา ตั้งอยู่ที่ ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา มีถนนสายสำคัญสามสาย คือ ถนนนครนอก ถนนนครใน และถนนนางงาม มีเนื้อที่ประมาณ 141,626.40 ตารางเมตร โดยทิศเหนือ ติดกับถนนสงขลาบุรี ทิศใต้ ติดกับถนนพัทลุง ทิศตะวันออก ติดกับถนนไทรบุรี และทิศตะวันตก ติดกับทะเลสาบสงขลา มีจำนวนประชากร 2,532 คน มีอาชีพส่วนใหญ่คือการทำประมง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารตำรา งานวิจัย วารสาร เว็บไซต์ และบทความวิชาการในรูปแบบต่าง ๆ ผู้ศึกษาพบว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกหมายประเด็นจึงขอเสนอแนะดังนี้

1. ควรศึกษาการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบันของย่านเมืองเก่าสงขลา

2. ควรศึกษาการพัฒนาย่านเมืองเก่าสงขลาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบวัฒนธรรมหลากหลาย

เอกสารอ้างอิง

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2527). *ภูมิรัฐศาสตร์ : มิติใหม่.* วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์} 14(2), 11-19.

จังหวัดสงขลา. (2567). *ย่านเมืองเก่าสงขลา.* ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก https://www.songkhla.go.th/travel/detail/98

ต้อม รัตภูมิ. (2560). *การแบ่งเขตปกครองกว่าจะมาเป็น 16 อำเภอในปัจจุบันของจังหวัดสงขลา* (บทความ). ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก https://news.gimyong.com/article/5103

เทศบาลนครสงขลา. (2563). *ประวัติความเป็นมา.* ค้นเมื่อ 31 พฤษภาคม 2567 จาก https://www. songkhlacity.go.th/2020/content/history

ไนอาร่าเควส. (2566). *ภูมิรัฐศาสตร์คืออะไร สาขาวิชา และแหล่งอ้างอิงหลัก.* ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก https://nairaquest.com/th/topics/22772-geopolitics-what-it-is-fields-of-study-and-main-reference

รังสี รัตนปราการ, จเร สุวรรณชาต และสืบสกุล ศรีสุข. (2560). *Heritage Trust กับการพัฒนาย่านเมืองเก่าสงขลา*. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก https://www.slideshare.net/FURD_RSU/heritage-trust

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.* ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก https://dictionary.orst.go.th

วีรวรรณ สาคร. (2566). *ย่านเมืองเก่าสงขลา*. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก https://wikicommunity.sac.or.th/community/349

ศศิน พริ้งพงษ์. (2565). Geopolitics คืออะไร และความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจาก Geopolitics จะส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและภาคธุรกิจอย่างไร. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก http://www.fpojournal.com/geopolitics-overview/

สุพิชฌาย์ รัตนะ. (2557). เมืองเก่าสงขลา จากมรดกชาติสู่มรดกโลก. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก https://www.komchadluek.net/new/175986

สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสงขลา. (20 พฤษภาคม 2564). บรรยายสรุปจังหวัดสงขลา. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2567 จาก https://songkhla.moc.go.th/th/content/page/index/id/1055